

به نام پروردگاریت

زبان عربی و هویت ایرانی

عیسی متقی زاده

عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس
استاد رشته زبان و ادبیات عربی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران ۱۴۰۰

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

فروشگاه کتاب: خیابان کریم‌خان‌زند، بین قرنی و ایرانشهر، پلاک ۱۷۶ تلفن: ۸۸۳۱۷۱۹۲

زبان عربی و هویت ایرانی

مؤلف: عیسی متقی‌زاده

مدیر انتشارات: یدالله رفیعی

مدیر تولید و نظارت: سیدمحمدحسین محمدی

ویراستار صوری: سیاوش صفری

صفحه‌آرا: جابر شیخ محمدی

مسئول فنی: عرفان بهاردوست

چاپ اول: ۱۴۰۰

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: گام اول

قیمت: ۶۵۰۰۰ تومان

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

سرشناسه: متقی‌زاده، عیسی، ۱۳۴۱ -
عنوان و نام پدیدآور: زبان عربی و هویت ایرانی / عیسی متقی‌زاده؛ ویراستار صوری
سیاوش صفری،
مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری: ۲۹۴ ص.
شابک: 978-622-7689-18-1
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
یادداشت: کتابنامه.
موضوع: زبان عربی -- ایران -- تاریخ، موضوع: Arabic language-- Iran -- History
موضوع: ویژگی‌های ملی ایرانی، موضوع: National characteristics, Iranian
موضوع: فرهنگ اسلامی، موضوع: *Culture, Islamic
موضوع: فرهنگ ایرانی -- تاثیر اسلام
موضوع: *Culture, Iranian -- Islamic influences
موضوع: ایران -- روابط فرهنگی -- خاورمیانه
موضوع: *Cultural relations -- Middle East -- Iran
موضوع: خاورمیانه -- روابط فرهنگی -- ایران
موضوع: *Cultural relations -- Iran -- Middle East
رده بندی کنگره: PJA۵۲۹۱
رده بندی دیویی: ۸۹۲/۰۹۰۰۲
شماره کتابشناسی ملی: ۷۶۷۵۵۰۶

تقدیم به:

استاد فرزانه فقید، دکتر صادق آینه‌وند
که استاد اخلاق و فضیلت بود

فهرست

۱۳	مقدمه
	۱. زبان و توسعه فرهنگی
۱۷	مقدمه
۱۸	مبانی نظری
۱۸	۱.۱ چستی زبان
۲۱	۲.۱ کارکردهای اجتماعی و فرهنگی زبان
۲۴	۳.۱ تأثیر متقابل زبان و فرهنگ
۲۵	۴.۱ زبان و بازیابی هویت فرهنگی
۲۶	۵.۱ زبان و هویت فرهنگی قوم
۲۶	۶.۱ نقش عوامل سیاسی در زبان
۲۹	۷.۱ توسعه فرهنگی
۳۱	۸.۱ همبستگی زبان و اجتماع
۳۱	۹.۱ شاخص های توسعه فرهنگی
	۲. جایگاه زبان عربی در سطح جهانی
۳۴	مقدمه
۳۶	۱.۲ تفکیک بین عرب اول و عرب دوم
۳۷	۲.۲ اعراب در آینه قرآن
۳۸	۳.۲ اعراب مسلم

۶ زبان عربی و هویت ایرانی

- ۳۹ ۴.۲ زبان عربی
- ۳۹ ۵.۲ منشأ زبان عربی
- ۳۹ ۶.۲ زبان‌های سامی و اتصال آن‌ها به عربی فصیح
- ۴۱ ۷.۲ مروری بر تاریخ زبان عربی
- ۴۲ ۸.۲ عربی کلاسیک
- ۴۴ ۹.۲ عربی امروزی
- ۴۵ ۱۰.۲ دوره‌های تاریخی ادبیات عربی
- ۴۶ ۱۱.۲ اهمیت زبان عربی در روایات
- ۴۸ ۱۲.۲ قرآن کریم و تاریخ ادبیات عربی
- ۴۹ ۱۳.۲ نتیجه
- ۴۹ ۱۴.۲ تأثیر قرآن بر اعراب
- ۵۳ ۱۵.۲ نتیجه
- ۵۴ ۱۶.۲ زبان عربی یکی از ده زبان برتر دنیا
- ۵۴ ۱۷.۲ توزیع جغرافیایی زبان عربی
- ۵۵ ۱۸.۲ پراکندگی جغرافیایی عرب‌زبانان
- ۵۶ ۱۹.۲ فراوانی آثار علمی به زبان عربی
- ۵۷ ۲۰.۲ جایگاه رشته زبان عربی در ایران
- ۵۸ ۲۱.۲ تأثیر زبان عربی بر سایر زبان‌ها
- ۶۲ ۲۲.۲ معرفی مرکز مهم آموزشی ادبیات عربی
- ۶۴ ۲۳.۲ نظر مستشرقان در خصوص نسبت مسلمانان و اعراب با فلسفه و تعقل
- ۶۵ ۲۴.۲ نظر مستشرقان منصف

۳. جایگاه رشته زبان عربی در سطح منطقه

- ۶۷ ۱.۳ جایگاه زبان عربی در منطقه
- ۶۸ ۲.۳ محدوده جغرافیایی خاورمیانه
- ۶۹ ۳.۳ اهمیت و موقعیت استراتژیک خاورمیانه

فهرست ۷

۷۱	۴.۳ اهمیت استراتژیک و نظامی
۷۲	۵.۳ نیاز ایران به روابط با اعراب
۷۴	۶.۳ عوامل تأثیرگذار بر روابط ایران و اعراب
۷۶	۷.۳ خاورمیانه از منظر منافع ملی ایران
۷۷	۸.۳ فرازونشیب روابط ایران با کشورهای منطقه خاورمیانه
۸۱	۹.۳ روابط ایران و عربستان
۸۲	۱۰.۳ روابط ایران با سایر کشورهای منطقه خاورمیانه
۸۴	۱۱.۳ راه کارهای پیش روی ج.ا. ایران و مصر برای گسترش روابط
۸۵	۱۲.۳ زبان دوم کشورهای اسلامی
	۴. مؤلفه‌های تأثیرگذار بر ضرورت گسترش زبان عربی در ایران اسلامی
۸۷	مقدمه
۸۸	۱.۴ گستره زبان عربی و قلمرو آن
۸۹	۲.۴ اهمیت گسترش زبان عربی
۹۰	۳.۴ ایران و زبان عربی
۹۱	۴.۴ بهره زبان عربی از ایرانی‌ها
۹۳	۵.۴ سیر زبان عربی در ایران
۹۴	۶.۴ کاربرد دانش‌های زبان عربی
۱۰۰	۷.۴ عوامل اثرگذاری زبان عربی
۱۰۱	۸.۴ نقش زبان عربی و جایگاه آن در پایداری و توسعه فرهنگ دینی و عمومی کشور
۱۰۱	۹.۴ جایگاه زبان عربی در نظام جمهوری اسلامی ایران
۱۰۲	۱۰.۴ علوم انسانی، دین و زبان عربی
۱۰۳	۱۱.۴ سهم زبان عربی در پذیرش مسائل فرهنگی، دینی و علوم انسانی
۱۰۴	۱۲.۴ ویژگی زبان عربی
۱۰۶	۱۳.۴ سرمایه راکد
۱۰۷	۱۴.۴ نتیجه‌گیری این بخش

۸ زبان عربی و هویت ایرانی

۵. کارکرد استحکام‌بخشی هویت فرهنگ اسلامی و ایرانی از قیبل گسترش زبان

عربی در ایران

- ۱۰۸ ۱. تأکید اسلام به کسب معرفت دینی
- ۱۰۹ ۲. تقویت زبان فارسی به عنوان زبان ملی و زبان دوم جهان اسلام
- ۱۱۱ ۳. زبان دین
- ۱۱۲ ۴. تئوری‌های زبان دین
- ۱۱۳ ۵. نقد و بررسی
- ۱۱۳ ۶. زبان دین، زبان فطرت و هدایت
- ۱۱۶ ۷. دلیل عربی‌بودن قرآن
- ۱۱۷ ۸. تأثیر زبان در فرهنگ اسلام
- ۱۱۸ ۹. نقش زبان عربی در انتقال مفاهیم دینی
- ۱۱۹ ۱۰. اصول آموزش مفاهیم دینی به کودکان
- ۱۲۵ ۱۱. نقش رسانه در انتقال مفاهیم دینی

۶. تعامل دوجانبه زبان عربی و فارسی و توسعه فرهنگی

- ۱۲۹ مقدمه
- ۱۳۰ ۱. بررسی تأثیرپذیری اعراب از پارسیان
- ۱۳۲ ۲. قصرها و ساختمان‌های مختلف حیره
- ۱۳۲ ۳. نشانه‌های تأثیر اجتماعی و فرهنگی تجاری
- ۱۳۳ ۴. فرهنگ و هنر
- ۱۳۵ ۵. نفوذ ایران در جزیره العرب از راه دین
- ۱۳۶ ۶. شهریاران حیره و رابطه آن با ایران
- ۱۳۷ ۷. یمن
- ۱۳۷ ۸. رابطه دوسویه زبان فارسی - زبان عربی
- ۱۴۱ ۹. تأثیر زبان عربی در فارسی
- ۱۴۴ ۱۰. توسعه فرهنگی چیست؟

فهرست ۹

- ۱۴۶ ۱۱. سطوح فرهنگ جوامع از نظر تحقق و عمق
- ۱۴۷ ۱۲. ضرورت ارتباط آگاهانه با فرهنگ‌های دیگر
۷. راهکارهایی برای توسعه فرهنگی ایران از طریق تعامل با زبان عربی
- ۱۴۹ ۱. نقش ایرانی‌ها در تقویت و تبلیغ زبان عربی
- ۱۵۳ ۲. احیای تمدن اسلامی
- ۱۵۶ ۳. تشخیص موانع و انحرافات عارض بر جامعه دینی
- ۱۵۸ ۴. ضرورت جنبش نرم‌افزاری برای احیای تمدن اسلامی
۸. وضع موجود زبان عربی در ایران، با توجه به شاخص تولیدات
- ۱۶۱ مقدمه
- ۱۶۳ ۱. مروری بر تحقیقات گذشته
- ۱۶۶ ۲. روش‌شناسی و طرح پژوهش
- ۱۶۷ ۳. چستی تولید علم
- ۱۷۱ ۴. پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی
- ۱۷۲ ۵. شاخص تأثیر
- ۱۷۲ ۶. ضریب آنی
- ۱۷۲ ۷. تجزیه و تحلیل داده‌ها
- ۱۷۴ ۸. تعداد کل مقاله‌های منتشرشده در زمینه زبان و ادبیات عربی در ایران
- ۱۷۶ ۹. تعداد کل مجلات منتشرشده در زمینه زبان و ادبیات عربی در ایران
- ۱۸۲ ۱۰. عوامل تأثیرگذار در ضریب تأثیر مجله
- ۱۸۷ ۱۱. مراکز فعال در تولید مقالات مجلات حوزه زبان و ادبیات عربی
- ۱۸۹ ۱۲. بررسی پایان‌نامه‌ها، طرح‌های پژوهشی و گزارش‌های دولتی
- ۱۹۰ ۱۳. سهم دانشگاه‌های کشور در تولید پایان‌نامه‌های حوزه زبان و ادبیات عربی
- ۱۹۲ ۱۴. بررسی طرح‌های پژوهشی
- ۱۹۳ ۱۵. نتیجه‌گیری

۱۰ زبان عربی و هویت ایرانی

۹. وضع موجود زبان عربی در ایران با توجه به شاخص‌های آموزش

- ۱۹۶ ۱.۹ مبانی نظری
- ۱۹۶ ۲.۹ ضرورت ارزشیابی آموزش عالی
- ۱۹۷ ۳.۹ تعاریف ارزیابی
- ۱۹۸ ۴.۹ ارزیابی کارکنان
- ۱۹۹ ۵.۹ سوابق و زمینه پژوهش
- ۲۰۰ ۶.۹ روش‌شناسی و طرح تحقیق
- ۲۰۱ ۷.۹ گروه‌های آموزشی زبان و ادبیات عربی در کشور
۱۰. راهکارهای تحکیم هویت ایرانی اسلامی با بهره‌برداری از قابلیت‌های زبان عربی
- ۲۰۳ ۱.۱۰ ابعاد هویت ملی
- ۲۰۴ ۲.۱۰ هویت فرهنگی
- ۲۰۵ ۳.۱۰ بحران هویت
- ۲۰۶ ۴.۱۰ هویت ملی
- ۲۰۷ ۵.۱۰ هویت ایرانی
- ۲۰۸ ۶.۱۰ مؤلفه‌های هویت ایرانی
- ۲۱۱ ۷.۱۰ قابلیت‌های زبان عربی و کمک به توسعه هویت ایرانی اسلامی
- ۲۱۵ ۸.۱۰ دوره فرهنگی اسلامی
- ۲۳۱ دیدگاه پاسخ‌دهندگان به سؤال باز پرسش‌نامه
- ۲۳۵ ۹.۱۰ راهکارهای دستیابی به اهداف
- ۲۳۷ ۱۰.۱۰ کمیت و کیفیت رشد (تولید آثار با کیفیت)
- ۲۳۷ ۱۱.۱۰ ایجاد بازار کار برای فارغ‌التحصیلان این حوزه در داخل کشور
- ۱۲.۱۰ افزایش کنفرانس‌های داخلی در زمینه هویت ایرانی اسلامی و نقش زبان عربی در آن
- ۲۳۸ ۱۳.۱۰ ایجاد کارگاه‌هایی برای آشنایی عموم با تعامل زبان عربی و فارسی در قالب برنامه‌های کتابخانه‌های عمومی
- ۲۳۸

فهرست ۱۱

- ۱۰.۱۴ ایجاد واحد درسی با عنوان هویت ایرانی اسلامی و نقش قرآن در آن ۲۳۹
۱۰.۱۵ برنامه‌های انس با قرآن در مدارس ۲۴۰
۱۰.۱۶ توجه رسانه به سبک زندگی ایرانی اسلامی ۲۴۱
۱۰.۱۷ ترویج و آموزش سبک زندگی ایرانی اسلامی ۲۴۲
۱۰.۱۸ ضرورت مطالعات بین‌رشته‌ای در بررسی سبک زندگی ۲۴۲

۱۱. نقش مدارس، دانشگاه‌ها و پژوهشگاه‌ها در گسترش زبان عربی در ایران

- ۱۱.۱ هدف از آموزش زبان عربی در ایران ۲۴۳
۱۱.۲ نقش آموزش و پرورش ۲۴۶
۱۱.۳ آموزش عربی در دبستان ۲۴۹
۱۱.۴ آموزش عربی در دوره راهنمایی ۲۴۹
۱۱.۵ آموزش عربی در دبیرستان ۲۵۱
۱۱.۶ جایگاه پژوهش در آموزش و پرورش ۲۵۳
۱۱.۷ نقش مدارس در نهادینه کردن فرهنگ پژوهش در حوزه زبان عربی ۲۵۳
۱۱.۸ پیشنهادهاى کارآمد ۲۵۵
۱۱.۹ نقش دانشگاه‌ها در گسترش زبان عربی ۲۵۷
۱۱.۱۰ آموزش عالی و زبان عربی ۲۶۰
۱۱.۱۱ ایجاد بانک‌های اطلاعاتی متخصصان ۲۶۲
۱۱.۱۲ پرداخت حق اشتراک پایگاه‌های اطلاعاتی ۲۶۴
۱۱.۱۳ تجهیز کتابخانه‌ها به منابع عربی زبان ۲۶۵
۱۱.۱۴ برگزاری کنفرانس‌ها ۲۶۶
۱۱.۱۵ تبادل دانشجو ۲۶۶
۱۱.۱۶ نقش پژوهشگاه‌ها در ترویج زبان عربی ۲۶۷
۱۱.۱۷ پیشنهادها ۲۶۹

ضمیمه

۲۷۳

منابع

۲۷۷

مقدمه

موضوع تأثیر و کارکرد رشته زبان و ادبیات عربی در تحکیم هویت فرهنگ اسلامی و ایرانی موضوعی بسیار مهم و اساسی است و نیازمند بحث و بررسی و پژوهش بنیادی است. زبان عربی از آغاز حضورش در ایران حضوری خاص و ویژه دارد. وقتی که ایرانی‌ها با شور و شوق و رغبت به آیین جدید روی آوردند، به زبان عربی به مثابه زبان دین جدید توجهی کم‌نظیر کردند و برای گسترش مرزهای دانش زبانی از هیچ تلاشی فرونگذارند و بعد از مدتی که زبان عربی زبان علم آن روزگار شد، آثار علمی خود را به زبان عربی نگاشتند تا همه کسانی که دل در گرو این دین آزادی‌بخش دارند از محتوای علمی این آثار بهره‌گیرند. توجه به زبان عربی سبب شد اوج تأثیر و تأثر زبانی را بین دو زبان فارسی و عربی شاهد باشیم.

زبان عربی بخشی از هویت ملی و دینی ایرانی‌هاست و در شناساندن فرهنگ ایران به جهانیان به مثابه قومی متفکر، عمیق، خوش ذوق، دانشمند و دانش‌دوست نقش بسزایی داشته است. ایرانی‌ها در جهانی‌کردن زبان عربی، که زبان اسلام و قرآن است، نقش و سهم بی‌نظیری داشته‌اند؛ بنابراین ارج نهادن به این خدمات متقابل بین اسلام و ایران وظیفه همه دست‌اندرکاران، دانشمندان و دانش‌دوستان است. در درازای بیش از چهارده قرن حضور اسلام در ایران و نزدیک به دوازده قرن تعامل زبان فارسی با عربی در

شکل‌دهی به فرهنگ ایران، بخش عظیمی از ادبیات فارسی متأثر از فرهنگ و اندیشه اسلامی و زبان و ادبیات آن شده است، به گونه‌ای که درک متون ادبی فارسی بدون مراجعه به امهات کتاب‌های نوشته شده به زبان عربی و حل مشکلات آن ناقص و در برخی موارد ناممکن خواهد بود.

زبان قرآن و به تبع آن زبان عربی زبان نخست دنیای اسلام است. پس از ورود دین مبین اسلام به ایران و پذیرش این دین نجات بخش از سوی مردم، تأثیر همه‌جانبه آن در تمام شئون فرهنگی و اجتماعی ایرانی‌ها آغازیدن گرفت. تأثیر این زبان در زبان فارسی در لایه واژگانی با دامنه گسترده و بعضاً نحوی با دامنه محدود باقی نماند، بلکه در لایه‌های دیگر زندگی معنوی ایرانی‌ها نیز نمودار گشت. بی‌تردید فهم بخش عظیمی از میراث به‌جامانده از این تأثیر و تأثر، که در ادبیات غنی فارسی به یادگار مانده، موقوف به دانستن ریشه‌های اصلی آن است که در قرآن کریم، احادیث نبوی و گفتار ائمه معصوم پراکنده است. بخش دیگری از اثرپذیری زبان و فرهنگ ایرانی‌ها در مواجهه با میراث منظوم و منثور به زبان عربی است که یا ایرانی‌ها آن‌ها را نگاشته‌اند یا ایرانی‌ها در آثار خود از میراث عرب‌های مسلمان سود جسته‌اند.

در این تحقیق تلاش شده کارکردهای زبان عربی در شکل‌دهی هویت فرهنگی اسلامی ایرانی بررسی شود. از آنجا که در این حوزه تاکنون پژوهش مستقلی انجام نگرفته است، مؤلف امیدوار است این اثر پژوهشی زیرساخت‌های مقدماتی این مسئله مهم را فراهم کرده باشد.

برخود لازم می‌دانم از همکاری‌های بی‌دریغ دوست دانشمندم، آقای دکتر حسن زاده عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس، در فرایند شکل‌گیری این اثر تقدیر و تشکر کنم.

مقدمه ۱۵

شکل‌گیری اولیه این طرح مدیون استاد فقید، دکتر صادق آینه‌وند، است که همیشه به مقوله‌های فرهنگی عنایت ویژه داشت و همکاری صمیمانه دکتر قبادی، ریاست محترم پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، و جناب آقای دکتر رفیعی، رئیس انتشارات، در سامان یافتن این اثر قابل تحسین است.

عیسی متقی‌زاده

عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس
استاد رشته زبان و ادبیات عربی

۱. زبان و توسعه فرهنگی

مقدمه

زبان وسیله تفهیم و تفاهم بین افراد و درعین حال در روابط علمی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی میان کشورها و ملت‌های مختلف ایفاگر نقش اساسی است (راجی، ۱۳۹۴). زبان به نوعی ابزاری برای کنش متقابل اجتماعی و مبادله اجتماعی است که افراد با یکدیگر برای حفظ میراث فرهنگی جامعه خود از طریق ثبت و ضبط زبان گفتاری و نوشتاری به آن توجه کرده‌اند. این پدیده به منزله وسیله برقراری ارتباط اجتماعی توانسته گذشته و حال و آینده انسانی را از طریق انباشت دانش و اشاعه علم، با توجه به خصلت گفتاری و نوشتاری، توسعه و گسترش دهد. گستردگی زبان انسانی موجب خلاقیت، ابتکار و آزاد بودن آن از نظام زبان حیوانی می‌گردد. براساس چنین ویژگی‌ای، جوامع به بازسازی هویت فرهنگی زبان خویش پرداخته و آن را در طی سالیان سال تولید و تکامل بخشیده‌اند. با توجه به تأثیر و تأثر متقابل زبان و فرهنگ از یکدیگر، ساخت واژگان زبانی در مقوله‌های مادی و معنوی فرهنگ جامعه تحول یافته است. چنین تحولی اهمیت زبان را به مثابه عنصری مهم در شکل‌گیری هویت فرهنگی قوم، که همراه با انسجام و یگانگی است، بیان می‌کند. در برخی از مواقع با تأکید بر وحدت زبانی، به تخریب زبان قومی دیگر ملت‌ها هم در سطح جهان پرداخته شده که به نوعی زبان‌کشی قومی نامیده می‌شود (شربتیان، ۱۳۸۹). هر جامعه‌ای فرهنگی خاص دارد. بین رشد و

شکوفایی فرهنگی و زبان وابستگی متقابل وجود دارد. زبان نظامی اجتماعی است که نسل‌های گذشته و حال آن را ساخته و پرداخته و به ما منتقل کرده‌اند. بین رشد و شکوفایی فرهنگ و زبان وابستگی متقابل و همبستگی کامل وجود دارد؛ لذا هر جا که زبان متوقف مانده، رشد فرهنگی نیز توقف یافته است. وابستگی رشد فرهنگی به رشد زبان دو جنبه درونی و بیرونی دارد. در جنبه درونی هوش، اندیشه، حافظه، میدان تداعی معانی و مفاهیم ذهنی وابستگی کامل به زبان دارد و در جنبه بیرونی تفاهم میان هم‌زبانان، رابطه بین نسل‌های گذشته، حال و آینده به خاطر میراث فرهنگی و برقراری ارتباط جوامع بازتاب‌های متفاوت به کمک ترجمه به زبان بستگی دارد (صاحب‌الزمانی، بی‌تا). با مقدمه‌ای که ذکر شد، هدف این فصل بررسی نقش و جایگاه زبان به منزله عنصری ارتباطی در هزاره سوم در توسعه فرهنگی کشورهاست.

مبانی نظری

۱.۱ چیستی زبان

موضوع چیستی زبان از پیچیده‌ترین مسائل مورد بحث در حوزه اندیشه است. این دشواری و پیچیدگی زمانی درک می‌شود که چشم‌اندازهای متعدد و نگره‌های متفاوت را درباره زبان و چیستی آن مطالعه کنیم. ارائه تعریف گسترده و فراگیر از ماهیت و چیستی زبان – با توجه به نگره‌های گوناگون فلسفی و علمی موجود در این مورد – کاری است دشوار. اگر به گونه نسبی بسنجیم، بیشتر از هزار نگره و تعریف متفاوت و مشابه درباره چیستی زبان وجود دارد که هر یک با توجه به نوع نگاه خود به مسئله، تعریف، توجیه، تفسیر و تأویلی از زبان ارائه کرده‌اند. در زیر به طور مختصر به شرح و بیان تعاریف زبان می‌پردازیم.

هر نوع تجلی حیات ذهنی انسان را می‌توان به مثابه گونه‌ای زبان پنداشت و این پنداشت از حیث نوع یک روش حقیقی همه‌جا موجد طرح پرسش‌های جدید است. می‌توان از زبان موسیقی یا هنرهای تجسمی سخن گفت یا از زبان حقوق که مستقیماً هیچ ارتباطی با آن دسته زبان‌هایی که اصطلاحات حقوق انگلیسی یا آلمانی در آن‌ها مضبوط است ندارد. یا از زبان تکنیک که زبان تخصصی یک مهندس نیست. زبان در چنین بسترهای ارتباطی به معنای اصلی است که معطوف به پیام‌رسانی مضامین ذهنی در موضوع‌های مربوطه است در تکنیک، حقوق، هنر و دین؛ به عبارتی کوتاه هر نوع پیام‌رسانی مضامین ذهنی زبان است که از این رهگذر پیام‌رسانی از طریق کلمات صرفاً موردی خاص است که موردی انسانی است و موارد دیگر بر آن بنا شده‌اند. اما گستردگی هستی زبان منحصرراً در انواع حیطة‌های تجلیات ذهنی انسان نیست؛ تجلیاتی که به یک معنا مسکون زبان هستند. بلکه اصولاً وسعتش همه‌چیز را فرامی‌گیرد. هیچ رخداد یا شیئی در طبیعت نیست که به گونه‌ای سهمی در زبان نداشته باشد (والتر، ۱۳۹۱). زبان مجموعه‌ای یا بهتر بگوییم دستگاهی از نشانه‌هاست. نشانه چیست؟ هر چیزی که نماینده چیزی دیگری جز خودش باشد (سارتر، ۱۹۴۷). در منطق قدیم نیز نشانه بودن شیئی است به وجهی که علم به آن حاصل آید؛ علم به شیئی دیگر. مثلاً دلالت جای پا بر رونده و دلالت لفظ دیوار بر معنای دیوار (همان، ۳۰). ژان پل سارتر، بر عکس نگره‌ای که در بالا آورده شد، هرگونه اختلافی میان واژه و مصداق لفظی آن را رد می‌کند و معنای کلمه را همان شیء خارجی می‌داند. یکی از موارد اختلاف نظر اخیر سارتر با زبان‌شناسان و طرف‌داران «نقد نو» و پیروان شیوه معروف به «استروکتورالیسم» در همین جاست (همان، ۳۱).

تأکید سارتر بر معنای کلمه مساوی به همان شیء است؛ یعنی اینکه معنای شیء در ذات آن است و هیچ‌گونه جدایی میان معنای واژه و فرایند مصداقی آن نیست. البته این نگره هم برخلاف قاطعیت سارتر، حکم

مطلق بودن را ندارد و هنوز هم دربارهٔ رد و یا پذیرش آن نگره‌های گوناگون وجود دارد. از آنجا که سارتر ادبیات را «رسیدن به غایتی که بیرون از آن است» می‌داند، زبان را وسیلهٔ رسیدن به همان غایت می‌داند (یعنی اینجا برخورد ابزاری با زبان می‌کند)، ولی برعکس زبان را در شعر ابزار (وسیله) نمی‌داند و آن را هدف می‌داند. غایت مطلوب شعر «حرکت» است، نه «نیل به مقصد» و زبان برای آن «هدف» است، نه وسیله (همان، ۳۲).

یکی از اصولی‌ترین مسائل دورهٔ مسائل مرتبط با دورهٔ اول ویتگنشتاین، که با کتاب *رسالهٔ منطقی (تراکتاتوس)* شناخته می‌شود، تعیین حدود مرز زبان است. به دنبال این مسئله موضع وی دربارهٔ بسیاری از گزاره‌های دینی مشخص می‌شود. در این کتاب ویتگنشتاین قایل به یک زبان بود، زیرا مطابق آن رساله زبان عبارت بود از گزاره‌های بدوی و توابع صدق گزاره‌های بدوی. گزاره‌های بدوی تصویری از وضعیت عالم خارج، امرواقع، وضعیت از چیزها و اعیان است. براساس *تراکتاتوس*، یک زبان بیشتر وجود ندارد و زبان یک ماهیت اساسی دارد (شقاقی، ۱۳۸۶). جامعه‌شناسان تصریح می‌کنند که یکی از ویژگی‌های خاص انسان توانایی و مهارت او در برقراری ارتباط با دیگران به عالی‌ترین و پیچیده‌ترین وجه است. استعداد بسیار تکامل یافتهٔ انسان در برقراری ارتباطات نمادی اکتساب فرهنگ را آسان و انتقال فرهنگ را از نسلی به نسل دیگر ممکن می‌کند. جامعه‌شناسان و انسان‌شناسان هر دو بر این عقیده‌اند که چنانچه انسان استعداد و مهارت وسیع فراگیری زبان و برقراری ارتباط با دیگران را نداشت، نمی‌توانست به حیات خود ادامه دهد. ارتباط نمادی آدمیان به سه شیوهٔ اساسی صورت می‌گیرد. شیوهٔ نخست زبان گفتاری است که عبارت است از الگوهای صوتی و معانی پیوسته به آن. زبان گفتاری آموزش و ارتباطات را آسان می‌کند. دومین شیوهٔ ارتباط زبان نوشتاری است که عبارت است از ثبت تصاویری از گفتار. زبان نوشتاری آموزش حفظ و میراث فرهنگی را تسهیل می‌کند. سومین روش زبان جسمانی است که از